

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ביצה

פרק שני

סוגיה ה: דינו של אדם שלא עירב

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

© כל הזכויות שמורות למחבר

מהדורה ראשונית ללא הגהה

סוגיה ה: דינו של אדם שלא עירב

רקע

- דינו של אדם שלא עירב מתפצל לכמה דינים:
- האם אסור לו לבשל כלל או שמותר לו לבשל בישול מינימאלי כדי חייו?
 - האם האיסור רק עליו או גם על רכושו?
 - האם האיסור כולל כל הכנה מיום טוב לשבת או הכנה של צורכי סעודה בלבד?
 - דין מבשל במזיד ודין מערים.

מקורות

- גמ' יז-יז: "תנו רבנן אין אופין מיום טוב לחברו... אסורא דשבת שאני"
- "הוא נאסר וקמחו נאסר"
תוס' ד"ה אי אמרת
רי"ף ט: באלפס, "איבעיא להו מי שלא הניח עירוב תבשילין... וקמחו נאסר ש"מ"
ר"ן ד"ה איבעיא להו מי שלא הניח
רמב"ם הל' שביתת יום טוב פ"ו ה"ט
ג. דין מערים ומבשל במזיד
רי"ף ט: -י. באלפס, "אבעיא להו עבר ואפה מאי... ולא איפשיטא בעיין"
ר"ן ד"ה איבעיא להו עבר ואפה
רא"ש סי' י
רמב"ם הל' שביתת יום טוב פ"ו ה"י
ד. האם מותר לאדם שלא הניח עירוב תבשילין לבשל בכדי חייו?
כא: -כב. "מתני' שלשה דברים... וחנניה היא אליבא דב"ש"
ר"ן יא. באלפס ד"ה מתני' ג' דברים, ומדאמרי'
רא"ש סי' טז
מאירי טז: ד"ה כשהוא מניח עירוב
רמב"ם הל' שביתת יום טוב פ"ו ה"ה
ה. שו"ע סי' תקכז סע' יח-כא, כג-כד ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק נה, סא, סג, סה, סח, עא, עט].

המאירי על מסכת ביצה דף טז / ב

כשהוא מניח עירוב צריך שיאמר שבאותו עירוב יהא מותר לו לאפות ולבשל מיו"ט לשבת ושאר כל הדברים בכלל אפייה ובישול אלא שאם רצה פורט להדליק ולהטמין או כמו שירצה או שיאמר דרך כלל לאפות ולבשל ולעשות כל מה שיצטרך לנו מיו"ט לשבת וי"א שצריך להזכיר אדלוקי שרגא ולאפוקי ממה שאמרו מי שלא הניח עירובי תבשילין אופין לו פת אחת וטומנין לו קדרה אחת ומדליקין לו את הנר אלמא מי שלא הניח צריכים אחרים להדליק לו אלא שיראה שסדר עריכת שולחן הוא הולך ומונה וכן עקר כמו שכתבנו למעלה וחכמי התוספת מתירין אדלוקי שרגא

אף בלא עירוב ממה שאמרו מדליקין לו את הנר ולא אמר נר אחת ואין זו ראייה שהרי נר אחת מספקת אלא שהדבר נראה מצד עצמו.

הסבר הסוגיה

איבעיא להו מי שלא הניח עירובי תבשילין הוא נאסר וקמחו נאסר או דלמא הוא נאסר ואין קמחו נאסר. [גמ' יז.]

הגמ' מסתפקת בגדר איסור בישול ללא עירוב תבשילין, אם האיסור רק על הגברא או שהאיסור גם על האוכל. הגמ' אומרת שהנפקא מינה בין שתי ההבנות הללו הוא הקנאת האוכל לאחרים. בהסבר הנפקא מינה יש שתי גרסאות:

גרסת רש"י [ד"ה לאקניי קמחו], שאם אין קמחו נאסר אין צריך להקנות קמחו לאחרים, אלא יכול לתת את קמחו לאחרים והם מבשלים בשבילו. אם קמחו נאסר צריך להקנות את קמחו לאחרים כדי שיבשלו בשבילו.

גרסת תוס' [ד"ה אין] שאם אין קמחו נאסר צריך להקנות קמחו לאחרים כדי שיבשלו בשבילו, אם קמחו נאסר אין יכולים לבשל את קמחו אפילו לאחר קניה ממנו.

ניתן לפרש שהראשונים נחלקו בגדר האיסור שחל על האוכל. תוס' מפרש שהקמח נאסר בחפצא. קמח של אדם שלא עשה עירוב תבשילין מוגדר כקמח של איסור, ואף אם יקנה את קמחו לאחרים, הקמח אסור. רש"י חולק ולדעתו הקמח אינו חפצא של איסור, אלא איסור הבעלים לבשל חל גם על קמחם, כשהם מקנים את הקמח לאחרים, פוקע ממנו האיסור של בעליהם הראשון [הר"ן (ט: באלפס ד"ה איבעיא להו מי שלא הניח) אינו מפרש כך, לדעתו אף לדעת רש"י יש על הקמח איסור חפצא, אבל העירוב תבשילין שעשה הקונה מתיר את איסור החפצא].

למסקנה כולי עלמא מודים שמקנה את קמחו לאחרים והם מבשלים בשבילו. לדעת רש"י מסקנת הסוגיה שהוא נאסר וקמחו נאסר, לדעת תוס' מסקנת הסוגיה שהוא נאסר ואין קמחו נאסר.

"אמר רב אשי הערמה קא אמרת שאני הערמה דאחמירו בה רבנן טפי ממזיד" [גמ' יז:].

הגמ' מסתפקת בדין אדם שלא הניח עירוב תבשילין ועבר ובישול במזיד, האם מותר לאכול בשבת את תבשיליו. הגמ' מביאה ברייתא שאסור למערים שכביכול מבשל ליום טוב לאכול את תבשיליו בשבת. אומרת הגמ' שלא ניתן לפשוט מדין הערמה לדין מזיד, כיוון שחכמים החמירו במערים יותר ממזיד. דין מזיד לא נפשט בגמ', אומר הר"ן (ט: באלפס ד"ה איבעיא להו עבר) שכיוון שהוא לא נפשט הולכים לקולא בספק דרבנן, כך פוסק גם הרמב"ם [המהרש"ל (יש"ש סי' יז) מדייק מהרא"ש (סי' י) שלמסקנה אף למערים מותר לאכול את תבשיליו בשבת, והברייתא האוסרת אינה להלכה אלא כחנניה אליבא דבית שמאי. הב"ח (סי' תקכו סע' יב) דוחה את דבריו מכל וכל].

”אמר רב הונא מי שלא הניח עירובי תבשילין אופין לו פת אחת ומבשלין לו קדרה אחת ומדליקין לו את הנר” [גמ' כא:].

רב הונא סובר שמותר לאדם שלא הניח עירוב תבשילין לבשל מעט כדי חייו. מהרא”ש [סי' טז] משמע שהיתרו של רב הונא נאמר כשאין אחרים שיכול להקנות להם קמחו, אבל כשיש אחרים אסור לו לבשל לעצמו כדי חייו. הרשב”א [כא: ד”ה גמ' מי שלא הניח] חולק ולדעתו מותר לו לבשל לעצמו כדי חייו, ואם רוצה לבשל ברווח, מקנה את קמחו לאחרים שיבשלו לו.

לדעת הרא”ש אסור לבשל ללא עירוב תבשילין אפילו מעט כדי חייו, אבל מצות עונג שבת דוחה דין זה. כשיכול לקיים מצות עונג שבת על ידי הקנאת קמחו לאחרים, אין היתר לבטל איסור בישול מיום טוב לשבת. לדעת הרשב”א האיסור לבשל מיום טוב לשבת לא נאמר על שיעור כדי חייו, ולכן מותר לו לבשל לכתחילה אף אם יש אחרים שיכול להקנות להם קמחו.

הרי”ף והרמב”ם משמיטים דין זה. הרא”ש [סי' טז] והר”ן [יא. ד”ה מתני' ג' דברים] פוסקים אותו.

רב הונא מביא ברשימת הדברים שמותר לעשות כדי חייו גם הדלקת הנר, משמע שללא עירוב תבשילין אסור להדליק נר לכבוד שבת. כך פוסקים הרא”ש [סי' טז] והר”ן [יא. באלפס ד”ה ומדאמרי]. הרמב”ם [פ”ו ה”ח] פוסק שהמניח עירוב תבשילין צריך לומר: ”בעירוב זה יותר לי לאפות ולבשל מיום טוב שלמחר לשבת”, הרמב”ם אינו מזכיר שיהיה מותר להדליק את הנר. מדייק מכאן הבית יוסף [סי' תרכז סע' יט] שהדלקת הנר אינה קשורה לעירוב תבשילין, ורק בישול ואפיה אסרו חכמים ללא עירוב תבשילין. דעה זו מובאת במאירי [ד”ה כשהוא] בשם חכמי התוספות, והוא מאמץ את דעתם. לדעת הרא”ש והר”ן חכמים אסרו כל הכנה מיום טוב לשבת, ולדעת הרמב”ם והמאירי חכמים אסרו רק בישול, כדי שידעו שאסור לבשל מיום טוב לחול.

סיכום

לדעת הרשב”א מותר לאדם שלא עירב לבשל כדי חייו, לדעת הרא”ש מותר לו רק כשאין מי שיכול לקנות את עירובו ולבשל, לדעת הרמב”ם אסור לו לבשל כדי חייו. לדעת הרמב”ם עירוב מתיר רק בישול ואפיה, אבל הדלקת הנר מותרת ללא עירוב, לדעת הרא”ש והר”ן עירוב מתיר כל צורכי שבת, אפילו הדלקת הנר.

הלכה

השו”ע [סי' תקכז סע' כ] פוסק שמי שלא עירב מקנה קמחו לאחרים והם מבשלים לו. הוא מביא יש אומרים שאם אין שם אחרים, מותר לאפות בצמצום פת אחת ולבשל קדרה אחת ולהדליק נר אחד. המשנה ברורה [סק”א] מביא את הסכמת האחרונים, שמותר לבשל בצמצום אפילו כשיכול להקנות קמחו לאחרים [עיי’ שער הציון אות פ].

השו"ע [סע' יט] פוסק שמי שלא עירב מותר לו להדליק נר, ויש אוסרים. המשנה ברורה [סקנ"ה] כותב שהרבה אחרונים הסכימו לדעה השניה, ולכן לכתחילה נכון שיקנה לאחרים והם ידליקו לו, או שיסתפק בנר אחד.

השו"ע [סע' כג-כד] פוסק שמי שלא עירב וכישל במזיד מותר לאכול את התבשיל בשבת, ואם הערים אסור [הביאור הלכה (ד"ה אם) כותב שלדעת הרמב"ם מותר לאכול רק כשאינן לו תבשיל אחר לאכול].